

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

О. О. ТИТАРЕНКО

СОЦІОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ
ВД «ДЯКОР»
2020

УДК 316(075.8)

T45

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Донецького юридичного інституту МВС України
(протокол № 12 від 26 серпня 2020 року)*

Рецензенти

Бурега Валерій Васильович, доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Додонов Роман Олександрович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка.

Титаренко О. О.

T45 Соціологія : навчальний посібник / О. О. Титаренко. – Київ: ВД «Дакор», 2020. – 210 с.

ISBN 978-617-7679-62-1

Навчальний посібник підготовлений для вивчення дисципліни «Соціологія» здобувачами вищої освіти за спеціальностями 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

Посібник складається зі вступу; конспектів лекцій із тем дисципліни; контрольних питань до них; списків рекомендованої літератури як до кожної з тем, так і до дисципліни в цілому; додатків. Авторка посібника ставить за мету забезпечити засвоєння здобувачами вищої освіти базових знань з соціології, надати уявлення про основні напрями, ідеї та теорії соціологічної науки, що становлять підвалини сучасного соціологічного знання, ознайомити з базовим понятійним апаратом. Акцентовується увага на суспільстві як складній і динамічній соціальній системі, особливостях функціонування соціальних інститутів, спільнот, індивідів, взаємодії соціальних і правових норм. Розглянуто методологію, принципи організації та технології проведення соціологічних досліджень.

Навчальний посібник розрахований на самостійне опрацювання здобувачами вищої освіти Донецького юридичного інституту МВС України, забезпечення їхньої підготовки до семінарських занять, модульного контролю та складання заліку.

УДК 316(075.8)

ISBN 978-617-7679-62-1

© Донецький юридичний інститут
МВС України, 2020
© О. О. Титаренко, 2020
© ТОВ «ВД «Дакор», 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ТЕМА 1. СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА. ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ	8
1.1. Соціологія як наука	8
1.2. Історія розвитку соціологічної думки	11
1.3. Сучасні соціологічні концепції	20
1.4. Розвиток соціологічної думки в Україні	24
ТЕМА 2. СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА. СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ	35
2.1. Сутність поняття «суспільство». Основні ознаки суспільства	35
2.2. Типологія суспільства	41
2.3. Теорії сучасного суспільства	47
2.4. Соціальні зміни та соціальний розвиток	50
ТЕМА 3. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА	58
3.1. Основні елементи та різновиди соціальної структури	58
3.2. Соціальна стратифікація: поняття та види	64
3.3. Соціальна мобільність і маргінальність	69
ТЕМА 4. ОСОБИСТІСТЬ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ	75
4.1. Поняття та сутність соціології особистості	75
4.2. Філософсько-соціологічні уявлення про особистість	82
4.3. Соціалізація: сутність і механізми	87
4.4. Проблеми гендерної соціалізації особистості	91

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ НОРМИ.	
ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ	98
5.1. Поняття та сутність соціальних і правових норм	99
5.2. Види і типи девіації	106
5.3. Інститути і форми соціального контролю	112
ТЕМА 6. СОЦІОЛОГІЯ СІМ'Ї ТА МОЛОДІ	119
6.1. Основні функції сім'ї у суспільстві та тенденції її розвитку	119
6.2. Типи сім'ї та шлюбу	124
6.3. Сутність, предмет та функції соціології молоді	131
6.4. Питання жіночої дискримінації в Україні	136
ТЕМА 7. СОЦІОЛОГІЯ КОНФЛІКТУ	142
7.1. Еволюція наукових поглядів на конфлікт	142
7.2. Структура, функції та типологія конфлікту	149
7.3. Причини та сфера розгортання конфлікту	154
7.4. Способи попередження конфліктів	158
ТЕМА 8. СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ:	
ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА МЕТОДИКА	164
8.1. Поняття, види та етапи соціологічного дослідження	165
8.2. Програма соціологічного дослідження	169
8.3. Основні методи збирання соціологічної інформації	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	181
ДОДАТКИ	185

ПЕРЕДМОВА

Характерною особливістю сучасного етапу суспільного розвитку є зростання ролі гуманітарного знання, в центрі якого стоїть людина і її взаємовідносини з навколишнім оточенням. Соціологія серед інших наук про людину й суспільство цілком справедливо посідає провідне місце, хоча її історія налічує лише близько двохсот років. Одним із перших вирішив поставити філософські судження про суспільство на твердий фундамент емпіричних фактів французький мислитель Огюст Конт у першій половині XIX століття. Він запропонував метод, за допомогою якого можна було об'єднати абстрактну теорію суспільства і перевірені дані про поведінку людей. О. Конт дав ім'я новій науці, яка відома нам під назвою «соціологія». Ідеї, закладені французьким мислителем, були розвинуті цілою плеядою таких великих вчених, як Макс Вебер, Герберт Спенсер, Еміль Дюркгейм. Їхня творча спадщина не втратила актуальності навіть у нашому буремному XXI столітті.

Соціологія – єдина з наук, яка вивчає суспільство в цілому. За час свого існування ця наука встигла сформуватися у логічно послідовну та обґрунтовану систему знань. У центрі уваги соціології перебуває суспільство і ті процеси, які впливають на його еволюцію, закони, які керують поведінкою людей, принципи соціальної справедливості, особливості класової структури суспільства, причини виникнення конфліктів, закономірності процвітання одних суспільств та занепаду інших тощо. Отже, коло проблем, які порушують соціологи, фактично невичерпне.

Опитуючи небагатьох (вибіркова сукупність), соціолог виводить знання про всіх (генеральна сукупність). Він, використовуючи для узагальнення даних методи математичної статистики, систематизує та групує індивідуальну думку, будує типології та класифікації. Опитуючи людей (респондентів) за детально складеною програмою, вчений робить висновки про масові стереотипи, ціннісні орієнтації,

структури поведінки, стратифікацію населення, мотиви і способи соціальних дій. Створюючи соціально-типологічну картину суспільства, соціолог вивчає людей як представників великих груп, тобто носіїв соціальних статусів і виконавців соціальних ролей. Отже, соціологію цікавить не лише внутрішній світ індивідуума і чинники, які впливають на нього, а передусім внутрішній світ суспільства і поведінка великих мас людей.

Соціологія складає єдність теоретичного та емпіричного знання, котре соціологи отримують за допомогою опитування, спостереження та аналізу. Одержані дані допомагають скласти картину поведінки, ціннісних орієнтацій і думок людей. Соціологія дає змогу простежити логіку та тенденції в розвитку соціальних процесів, прогнозувати майбутні події. Ця наука робить глобальні узагальнення, виводить макросоціальні закономірності, спираючись на інформацію, яка зібрана на мікросоціальному рівні.

Постає логічне питання: для чого здобувачу вищої освіти, майбутньому правнику потрібні знання із соціології? Відповідь очевидна. Право є соціальним явищем, без якого неможливе існування цивілізованого суспільства. Воно виникає на певному етапі суспільного розвитку як його продукт. У нормативно-законодавчій формі право повинно віддзеркалювати запит на загальнолюдську справедливість, ураховуючи індивідуальні інтереси й потреби особи як вищої суспільної цінності, слугувати інтересам суспільства взагалі. Зміст права завжди визначається потребами суспільного розвитку, інтересами соціуму в цілому або окремої його групи.

Основна мета соціології як навчальної дисципліни – показати молоді особливості розвитку сучасного суспільства, допомогти зрозуміти перипетії соціальної реальності і глибше усвідомити все те, що відбувається навколо нас. Осмислити особливості соціальної стратифікації, соціальних зв'язків, виміряти та вивчити проблеми бідності, нерівності, девіацій, міграційних процесів, соціальних конфліктів – ключові завдання соціологічного пізнання сьогодні. Викладання та навчання основ соціологічного знання покликано сформувати у здобувачів вищої освіти системне бачення світу, вміння критично

оцінювати буденні судження, соціальні стереотипи і упередження, які існують у масовій свідомості.

Запропонований навчальний посібник сприятиме формуванню загального уявлення про соціологічну науку у майбутніх правознавців і правоохоронців, розвитку її практичної спрямованості через розкриття таких особливо значущих для юриста тем, як соціологія особистості, соціальна структура суспільства, соціологія сім'ї та молоді, соціальні та правові норми, соціологія конфлікту тощо. Структура посібника зумовлена програмою викладання соціології, авторка не претендує на повний виклад і розкриття всіх проблем соціології як науки, але сподівається, що вивчення запропонованого матеріалу дозволить скласти загальне уявлення про основні напрями соціологічного знання.

Цілісне системне соціологічне мислення допоможе студентам і курсантам – майбутнім правознавцям і правоохоронцям – правильно підготуватися до дорослого життя, зайняти активну соціальну позицію в суспільстві, що узгоджується з високим рівнем правової свідомості, шанобливим ставленням до закону та професійністю у застосуванні нормативно-правових регуляторів соціальних процесів.